

Gyula Lucifer-elemzése; Szász Károly és Rákosi Jenő véleményének hasonlósága az egyén és a tömeg kapcsolatának kérdésében; Erdélyi és Lukács György rokon fölfogása a forma, a műfaj elemzésénél; ugyancsak Lukács viszi tovább Mehring meg Pulszky Ferenc elképzelését; nemcsak Veres Péter tartja realistának Madáchot: hatvan évvel korábban Morvay Győző is „egészséges realizmusról” beszél.

Kántor Lajos vállalkozása hasznos vállalkozás. Az ilyfajta munkától sok eredmény várható. Ha kötetét ismertetve mégis sok negatív értelmű mondatot kellett leírni, arról tanúskodik, hogy e várható eredményeket nem sok ponton hozta meg.

Alexa Károly

Zircz Péter: Gozdsu Elek pályakezdése. — Engel Károly: Gozdsu Elek levelezése. Miskolc, 1906. Miskolci Városi Tanács Könyvtára 29 I. (Borsod-Miskolci Füzetek; Irodalomtörténet. 2.)

A Gozdsu Elek iránti örvendetesen fokozódó érdeklődés jegyében született ez a füzet. Értékét mindenekelőtt a napvilágra került négy Gozdsu-vers, főként pedig az irodalmi „ellenzékkel” váltott levelei adják meg.

Nem állítjuk, hogy a szerzők levonják mindazokat a következtetéseket, amelyek első pillantásra is adódnak a versekből és levelekből. Igaz, hogy nem is ez a fő céljuk: „A »Bevezetés«-ben rajzolt Gozdsu-portré távolról sem teljes. Épp a legfontosabbnak vélhető vonások — regényeinek, drámáinak elemzése, világszemlélete, alkotói módszerének jellemzése — hiányoznak. Szándékosan történt ez így.” A szerzők csak adaléknak tekintik füzetüket egy megírandó, részletesebb Gozdsu-tanulmányhoz. Az értékelés mozzanata ezért természetesen háttérbe szorul, s mint az író 1878–80-as miskolci tartózkodásáról írott részben is, a pusztá tényközlés a domináns elem. (Gozdsu közvetlenül a jogási diploma megszerzése után került Miskolcra. Hogy éppen ide, az nem tekinthető véletlennek: a macedóniai eredetű család előbb Lengyelországban, majd Miskolcon telepedett le. A városi görögkeleti egyház XVIII. sz. elejéről származó anyakönyve már megemlíti az egyik ős, Gozdsu Antal nevét, a század végéről pedig Gozdsu Naum neve kerül elő. Hallunk Elek hugáról, Gozdsu Máriáról is.)

Zircz Péter bevezetésében a fiatal Gozdsu „radikalizmusára” hívja fel a figyelmet. A hivatali ranglistán előrerukoló író

magatartása ennek az energikus pályakezdesnek a fokozatos átértékelődése. Ez a helyes megállapítás azonban csak a Gozdsu-életmű meghatározottsága szempontjából válik jelentőssé. Természetesen nem kérhetjük számon ennek az összefüggésnek a kimutatását egy olyan írástól, amely legfeljebb csak arra vállalkozhat, hogy adalékokat szolgáltatson, s utaljon bizonyos problémákra. Annyit azonban, s éppen ezért, szükségesnek tartunk itt megjegyezni: a Gozdsu-életmű értékelésének centrális problémája a hivatali konformizálódás és a válságba jutás párhuzamos folyamatának helyes megítélése alapján oldható csak meg. A rezignáltság alapmotívuma, oka a novellákban az a — Gozdsu számára megoldhatatlan — ellentmondás, amely az antihumánus „társadalmiság” és a harcban (küzdelem a létért!) elesők vagy elzúllók magára maradottsága, kínzó magánya között fennáll.

Zircz helyesen tárja fel a versek néhány tartalmi-formai jellemzőjét, — álom-élet-tétel (Ne zúgjatok...), perdita-motívum (Románc) stb. — azonban a kifejezni kívánt élmények korszerűségét illetően szigorúan ítéli meg a „költő” Gozdsut.

Ha csak a kiragadott elemek, kifejezések (éjnek rémes népe, néma hant stb.) alapján akarjuk végső konklúziókat megformálni, akkor logikus erre a „költészetre” az „avitt romantika” jelző.

Gozdsu verseivel kapcsolatban (első regénye 1880-ban jelenik csak meg) legfeljebb a kifejezési eszközök elégtelenségéről lehet beszélni, nem egyszerűen „siri-, álom- és éjkköltészet” ez. Nem nagy változáson megy keresztül a versekben megnyilvánuló valóság-szemlélet, és a novellák forrása lesz. Természetesen ezek a versek az életmű kialakulásában betöltött *funkciójuk* szempontjából értékesek első sorban.

A levelezéshez Engel Károly gyűjtött adalékokat. 14 levelet közöl, amelyek közül csak egyet írt Gozdsu, a többit neki címezték.

Ambrus Zoltán 1882. szept. 17-én kelt levele arról értesíti a Szana távollétében megbízott Gozdsut, hogy betegsége miatt nem tudja elküldeni a „Koszorú”-nak a megígért cikket. Benedek Elek az Ország-Világ számára kér tőle egy novellát (1886. jan. 27.). Az állás nélkül maradt Kiss József egy megindítandó „kis *heti lap*” támogatására kéri: „Társadalmi kérdéseket névtelenül, de erősen kellene szellőztetni és társadalmunk betegségeit kevesen ismerik úgy, mint te.” (Nyilván A Hét megindításáról van szó.) Méray Horváth Károly leveléből Gozdsu fehértemplomi jelöltetéséről értesülünk (1887. jan. 8.). Reviczky Gyula utolsó levelei közül való az 1889. márc. 19-én Arcobut Gozdsuhoz címzett, amelyben hirtelen elutasításról számol be „szeretett barát”-jának.

Ez a néhány levél, bár messzemenő következtésekre itt nincs alkalmunk, annyit mégis igazol, hogy elfogadjuk Engel Károly megállapítását: „Gozsdu Elek, a századvég sokat ígérő, de írói fejlődésében korán megtorpant elbeszélője — noha egy-két év után örökre hátat fordított a budapesti szerkesztőségek naponkénti robotjának és 1885-től szinte megszakítás nélkül vidéken (Fehértemplom, Karánsebes, Temesvár) működött, mindvégig szoros kapcsolatban maradt régi barátaival, az irodalmi ellenzékhez tartozó írőkkel.”

Suhai Pál

Péter László: Juhász Gyula a forradalmakban.
Bp. 1965. Akadémiai K. 341 l. 6 t. (Irodalom—Szocializmus)

Csak elismeréssel szólhatunk arról a halatlan energiát kívánó, aprólékos filológiai munkáról, melyet Péter László a Juhász Gyula életét és munkásságát bemutató gazdag életanyag felkutatásával végzett. Akár térképet rajzolhatunk könyve nyomán a költő forradalmak idején tanúsított magatartásáról, sőt idegrendüléseiről. Közben Szeged két évének eseményekben gazdag történetét is figyelemmel kísérhetjük. Ilyen gazdagon előtte senki nem dokumentálta még a forradalmas Juhász Gyula közéleti tevékenységét, bonckés alá véve a költő legtitkosabb agytekervényeit is. Könyve árnyaltabbá tette az eddigi Juhász-portrét, olyan momentumokkal gazdagította azt, mely az eddigi kutatók figyelmét elkerülte. De ugyanakkor igazolta is a korábban kialakított portré helyességét, s azon csak néhány árnyaló korrekciót tudott végrehajtani.

Péter László könyve elsősorban eszmetörténeti: elvi, politikai szempontból vizsgálja az újságíró, publicista Juhász Gyula egy-egy megnyilatkozását, felfejti az előremutató és visszahúzó szálakat, legfőbb feladatául tűzve ki a korábbi vulgarizálások korrigálását. Témáját több oldalról közelíti meg, így egy-egy névtelen újságcikk vagy glossza többször is nagyító lencséje alá kerül. Ez könyvét kissé túlterheli, olykor szinte áttekinthetetlené teszi, annak ellenére, hogy a szerző a tárgyalt korszakot apró, néhány hónapos időszakokra taglalja. Módszere nem látszik a legalkalmasabbnak arra, hogy a művet kellő egyensúlyban tartsa: elmosódik a határ a lényeges és lényegtelen dolgok között. Ezt még fokozza a névtelen cikkeknel a Juhász szerzőségét bizonyító bő magyarázat, mely érzésünk szerint inkább a kritikai kiadás jegyzeteiben lett volna helyénvaló.

A szerző gyakran túlmagyaráz, s szándékkal ellentétben éppen ezzel vulgarizál. Megállapítja már a *Bevezetőben*, s mintegy ezt van hivatva bizonyítani az egész könyv, hogy Juhász „költészetében kapott — József Attila előtt először — képviseletet klasszikus szinten a magyar munkásosztály”. Nem beszélve most a „József Attila előtt először” értelmetlen voltáról (ha nem előtte volna, akkor nyilván nem is először, ha először, akkor meg nyilván előtte), maga a megállapítás is problématisztikus. Hogy csak egy példát említsék: Kassák Lajos költészete vajon nem a munkásosztályt képviseli, vagy talán nem „klasszikus szinten”? Problématisztikus, túlságosan leegyszerűsítő az a megállapítása is, hogy „az Osvát és közte mutatkozó ízlésbeli különbségük” lett volna az oka, Juhász Nyugatból való kiszorulásának, de ennek felfejtése itt túl messze vinne. Nem értem, miért lát Péter László ellentmondást a Kossuth-kultuszban és a vallásosságban (9. l.), vagy miért rója meg érte az induló Juhász Gyulát, hogy „bár ismeri, nem ismeri föl Marx tanainak jelentőségét” (9. l.)? Éppen a forradalmak idején mondotta Kun Béla, hogy senki sem szívtá magába az anyatejjel a marxizmust. Ideje volna már leszámolni azzal a legendával is, hogy a szociáldemokrata párt volt az oka, hogy a polgári írók nem lettek már a század elején marxistává! Ez még Ady esetében sem igaz! Mint ahogy az sem áll, hogy nálunk a radikalizmus apálya következett 1905—1906 után, sőt inntől erősödött fel a radikalizmus! Péter László összekeveri a liberalizmust a radikalizmussal amikor „a századelő liberalizmusának radikalizmusát”-ról beszél (18. l.). Folytathatnók az elvileg nem eléggé átgondolt, tisztázatlan megállapítások felsorolását, de ízelítőnek talán ennyi is elég.

A könyv erénye, hogy Juhász publicisztikája mellett költészetének vizsgálatára is kitér. Úgy érezzük azonban, több sikerrel tehetne volna ezt a szerző, ha szerves egységben tárgyalja a cikkeket és a verseket. A könyv így azt a benyomást teszi ránk, hogy Juhász elsősorban publicista volt, aki mellékesen verseket is írt. Elemzései, melyekben sikerrel használta fel az eddigi — főleg kortársi — találó megjegyzéseket, természetesen így is érdekesek, csak mintha — legalábbis a könyvből így tűnik! — ebben a két esztendőben külön vonalon futna a költő publicisztikája, s költészete jórészt csak kullogna utána. Ha valóban így van, nem lett volna érdektelen ennek az okát is elemezni.

Érdekes kísérletet tesz Péter László, Juhász Gyula költői eszközeinek összegezésére de ezt sajnos még annyi szál sem fűzi a törzsanyaghoz, mint az egyes versmagyarázatokat. A jelzők, hasonlatok, motívumok egymásmellé sorakoztatása önmagában is érdekes